

نگاهی به
دستور زبان
کتابخانه بنیادی

مجتبی‌رضا حیدر زاده

کتابخانه ملی و اسناد ایران

سرشناسه	: حیدرزاده، محمدرضا، ۱۳۲۰
عنوان و نام پدیدآور	: نگاهی به دستور زبان ترکی بجنوردی - نجرابی، اوج نی، دانشی/محمدرضا حیدرزاده.
مشخصات نشر	: بجنورد: درج سخن، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۸۴ص.
شابک	: 978-600-94076-7-5
زبان	: زبان ترکی خراسانی -- دستور
رده بندی کنگره	: PL۱۲۷/ح۹ن ۱۳۹۳
رده بندی	: ۴۹۴
شماره شناسایی	: ۳۴۶۶۷۱۱

زبان و دستور زبان ترکی بجنوردی

محمدرضا حیدرزاده

خوشنویس و مترجم بجنوردی

چاپ اول: ۱۳۹۳، بارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۶۵۰۰۰ ریال

طراحی جلد، ویراستاری و صفحه آرایی: نشر آرات درج سخن

انتشارات درج سخن

Dorjesokhan@gmail.com

۰۹۳۳۱۸۴۲۵۴۸ و ۰۹۱۵۱۸۴۲۲۴۸

بجنورد، خیابان استقلال (۳۲ متری پارک شهر)، شهید نوربان، پلاک ۱۶

تمامی حقوق برای مؤلف محفوظ است. هیچ بخشی از کتاب، به هیچ شکلی اعم از بازنویسی مطالب در هر رسانه از جمله کتاب، لوح فشرده، مجله بدون اجازه کتبی مؤلف قابل استفاده نیست و موجب پیگرد قانونی می شود.

فهرست مطالب

۵	پیشگفتار
۹	مقدمه
۱۱	نما
۱۳	اسم
۱۹	عدد
۲۳	صفت
۲۷	عدد
۳۱	ضمیر
۴۳	فعل
۶۲	قید
۷۶	حرف
۸۰	صوت

دستورنویسان در نوشتن دستور زبان زبان‌های رایج در قلمرو بزرگ فرهنگ ایرانی به دو شیوه عمل کرده‌اند. گروه نخست، دستور زبان عربی اروپایی را مبنای بخش‌بندی‌های دستوری و مقولات صرف و نحوی دستور زبان فارسی قرار داده‌اند. در این شیوه که عمر زیادی از دستور ویس‌سرف آن شده است، مبانی پذیرفته‌شده‌ی دستور زبان‌های بیگانه را معیار برای تبیین ساختمان دستور زبان فارسی در نظر گرفته‌اند. به عبارت دیگر چارچوب و پیکره‌بندی را از دستور زبان‌های بیگانه، برداشته و زبان فارسی را در قالب این چارچوب، جای داده‌اند و نمونه‌ها را ذیل تعاریفی که در آن دستور زبان‌ها آمده است، گنجانده‌اند. گذشت زمان نشان داده است که این چارچوب‌ها، معیاری سنجیده برای دستور این زبان نبوده است.

این که زمان‌هایی در زبان‌های دیگر قابل صرف باشد و یا کاربرد داشته باشد نکته‌ای است که با اندک تأمل می‌توان دریافت که زبان فارسی، از آن زمان استفاده برده یا نه، سفارش کردن به اهل زبان ساختن از زبان را به کار ببرند، توصیه‌ای است که با روند طبیعی زبان‌ها خواند و اگر اهل کتاب، در کتابت آن را بپذیرند، مردم از زبان طبیعی خود به آشنایی به آن تن می‌دهند. دستورنویسانی که با دستور زبان فرانسه و آلمانی یا عربی، آشنایی داشته‌اند، سعی بلیغ کرده‌اند تا دستوری را که برای زبان فارسی می‌نویسند، متأثر باشد از ساختمان دستوری آن‌ها. این شیوه از دستورنویسی که به «دستور تجویزی» شهرت پیدا کرده، همان دستورنویسی سنتی است که تاکنون رایج بوده است.

گروه دوم از دستورنویسان، زبان‌شناسانی هستند که معتقدند: زبان‌ها دارای ساختمان متفاوتی هستند و طبیعی است که مقولات و بخش‌بندی‌های صرفی و نحوی ویژه‌ی خود را دارند. بنابراین ساختمان دستوری هر زبان را باید از درون خود آن زبان، استنباط و استخراج کرد و تعمیل چارچوب صرفی و نحوی هر زبان بر زبان‌های دیگر، عدول و خروج از مسیر طبیعی زبان و نادیده گرفتن ساختار زبانی است که می‌خواهیم آن را در چارچوب زبانی دیگر، مقید کنیم. این شیوه از دستورنویسی، به «دستور توصیفی» معروف شده است.

زبان‌شناسانی که خوانندگان پیش رو دارند، کتابی است که بر پایه‌ی شیوه‌ی نخست، آلیف‌تدوین شده است؛ یعنی چارچوب سنتی (دستور تجویزی) دستور زبان فارسی را مبنایی برای تعریف و تعیین مقولات صرفی و نحوی دستور زبان ترکی بجنوردی پیش روی خواننده گذاشته است. این اثر با همه‌ی مسائلی که دارد از چند مشخصه‌ی مهم هم برخوردار است که خواننده از آن‌ها دست خالی بر نمی‌گردد.

نخست اینکه مشوق به دستورمند کردن یا تدوین دستور زبان ترکی بجنوردی را در جان دوستداران این زبان به سره بلاقمندان به پژوهشگران زبانی، بیشتر می‌کند و آنان را بر می‌انگیزاند تا برای عدی را استوارتر و بلندتر بردارند و با کمک به تقویت خرده‌فرهنگ و فرهنگ کلان این سرزمین را در برابر هجوم فرهنگ‌های مهاجم حفظ کنند. دیگر این که با مطالعه‌ی این اثر در خواهیم یافت، نشانه‌های صرفی، وصفی، قیدی، فعلی و عوامل متعدی ساز (گذرا کننده) و... در این زبان چگونه است. متوجه می‌شویم که فعل‌هایی را نمی‌توان در بعضی از زمان‌ها صرف کرد و یا زمان‌هایی را که در زبان فارسی، عربی، انگلیسی، فرانسوی و ... به یاد می‌آوریم، در این زبان نمی‌شود به کار گرفت مانند

ماضی مستمر، ماضی نقلی مستمر، ماضی ابعَد، مضارع مستمر و... دیگر این که با واژه‌هایی مواجه می‌شویم که اگر نگوییم روی در نقاب کشیده‌اند باید گفت، کمتر به کار گرفته می‌شوند. در هر صورت، این اثر پایه‌ای است برای مطالعات بعدی یا پژوهش‌های بعدی، چه آنان که می‌خواهند به پیروی از دستور تجویزی (سنتی)، به تدوین دستور زبان ترکی بجنوردی پردازند و چه آنانی که در نظر دارند بر پایه‌ی زبان‌شناسی، ویژگی‌های دستوری را از درون ساختمان خود زبان ترکی بجنوردی استخراج کنند.

شایسته‌ی جایزه‌ی آقای محمدرضا حیدرزاده به زبان ترکی که زبان مادری اوست، بدین صفت نمی‌آید همین شوق او را در عرصه‌های ادبی هم بر سر ذوق آورد. این شاعر، غزل‌ها و مثنوی‌ها و اشعار نیمایی زیادی را، خودجوش بر کاغذ نگاشت. دست‌نویسش مشفقانه و پی‌گیر ایشان در قیاس با خواب‌سنگین کسانی که ندای برای نوا این فرهنگ هم آشفته‌شان نمی‌کند، شایسته‌ی تحسین است. به این کتاب می‌تواند کمک کند تا دوستان این زبان آستین همت بالا بزنند. پی‌پشت ارادت به میدان بگذارند و قلم‌ها را به خدمت زبان مادری خود در بیاورند.

امید که چنین باد!

دکتر محمدعلی...

بجنورد، اسفندماه ۱۳۹۰

با دل‌بستگی و عشقی که به زبان مادری خودم دارم؛ و نیز به جهت این که درباره‌ی دستور زبان ترکی بجنوردی تا به امروز کتابی نوشته نشده است؛ و این آن شیرین - که نیاکان ما صدها سال بدان سخن گفته و با آن زیسته‌اند - با چیرگی زبان رسمی (فارسی) و نیز با نفوذ دیگر زبان‌های غیر ترکی، در اثر سافلیت‌ها، مملکت‌ها، جنگ‌ها و... تأثیر رسانه‌های گوناگون مدرن کنونی، به جهان شدن همه‌ی عرصه‌های زندگی و فروریختن مرزهای جغرافیایی و در هم آمیزی زیر اقتصاد، فرهنگ، آیین‌ها و آداب و زبان و... همه‌ی جهان بشری رفته‌اند که رنگ و بوی مرنگ‌تر شده و رو به فراموشی می‌رود؛ وظیفه‌ی خود دانستیم؛ در حدّ توان، به راهی که حکم فراهم آورم.

باشد که، هر چند در این خودم را به زبان مادری‌ام ادا کرده باشم! شاید این کار کوچک و بی‌کامی، اگر نگارگری این زبان بوده، تحریکی باشد در به میدان کشاندن دیگر پژوهشگران استاس و فرهیخته‌ی ترک‌زبان شهرم که از به فراموشی سپرده شدن واژه‌ها، ترکیب‌ها، اصطلاح‌ها و کارکردهای خاطره‌آفرین و تاریخ‌ساز زبان و فرهنگشان رنج می‌برند. با سپاسگزاری از بزرگواران: دکتر محمد ریحان‌محمد، ابراهیم‌زاده، محمد قرائی، عزیزاله حیدرزاده، تایپ و تکثیر نقطه و انتشارات سخن و دیگر دوستانی که از باریک اندیشی آن‌ها بهره برده‌ام و با یادی از دوست عزیزم زنده یاد ابوالقاسم جاجوندیان.

محمد رضا حیدرزاده

بجنورد، فروردین‌ماه ۱۳۹۳ خورشیدی